

Vølven på Fyrkat

Af kulturarvschef og arkæolog Torben Birk Sarauw

Forside:

Illustration af vølvens grav ud fra de fund, som blev gjort i graven.

Illustration: Walk Agency

I slutningen af 900-tallet regerede vikingekongen Harald Blåtand over Danmark og dele af Norden. I hans regeringstid fandt en særlig begivenhed sted på ringborgen Fyrkat ved Hobro i Nordjylland. Kongens vølv var død, mens hun var ved ringborgen, og hun blev begravet på en lille gravplads ved borgen. Vølver var i vikingetiden betydningsfulde troldkvinder altså en form for præstinder eller religiøse personer tillagt særlige spådomsevner – ja faktisk så betydningsfulde, at de nævnes i sagaer og i den nordiske mytologi.

Hvordan selve gravlæggelsen på Fyrkat foregik, kan vi ikke sige med sikkerhed, men man kan forestille sig, at hun fik en storslået ceremoni med deltagere fra nær og fjern.

Gravpladsen og de gravlagte

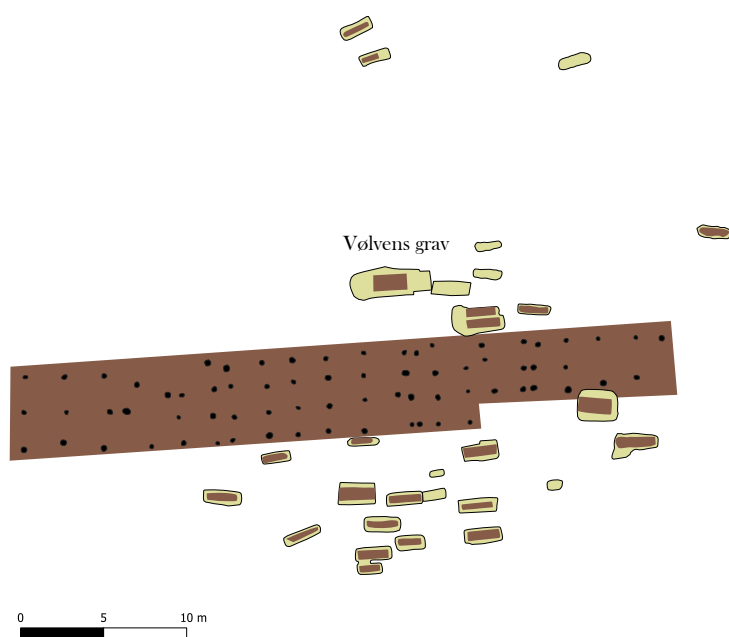
Kun én grav i Danmark kan med stor sandsynlighed betegnes som en vølves grav. Den blev undersøgt i 1954 og 1955 ved udgravninger af ringborgen Fyrkat og området omkring. Her fandt arkæologer en gravplads med ca. 30 grave, hvoraf en af dem var en meget usædvanlig kvindegrav.

Vi starter dog først ved selve gravpladsen. De ca. 30 grave lå øst-vestvendte, og mellem gravene fandt man spor efter en 38 meter lang og tre til fem meter bred træbygget vej eller platform, som delte gravpladsen i to. Lignende veje kendes ikke fra andre skandinaviske gravpladser, men det var måske herfra, at nogle af ceremonierne foregik i forbindelse med gravlæggelserne?

Alle gravene var simple jordfæstegrave. Det er sandsynligt, at gravene var markeret på overfladen, men vi ved det ikke med sikkerhed. I en del af gravene fandt man rester efter kister i form af søm, nagler og jernbeslag. I to af gravene var vognkasser, såkaldte vognfadinger, brugt som kister. Den ene var den førømtalte usædvanlige kvindegrav, som bliver tolket som en vølvgrav. Brugen af vognfadinger til begravelse er normalt noget, som kun ses ved fornemme kvindegrave. En tolkning af denne form for begravelse er, at vognfadingerne har haft en symbolsk funktion som transportmiddel til dødsriget. At vølven blev gravlagt i en vognfading, er med til at understrege hendes betydning i datiden.

Ud fra indholdet i gravene ved Fyrkat må vi formode, at det er en blanding af kristne og hedenske grave, eftersom kristne grave som regel ikke indeholder gravgaver. Det forhold, at begge trosretninger er repræsenteret, viser det lidt pragmatiske forhold, vikingerne har haft til religion på dette tidspunkt.

Kun i få tilfælde var der spor efter den døde selv. Gravene kan således kun køns- og aldersbestemmes ud fra kisternes størrelse og indholdet af gravgaver. Ni grave formodes at være barnegrave. Ti af gravene indeholdt gravgaver, typisk i form af jernknive, glasperler og hvæssesten. Kun i begrænset omfang blev der fundet våben. En enkelt grav indeholdt dog både en økse og fire vægtlodder, og flere

Gravpladsen ved Fyrkat. Her ses gravene liggende rundt om platformen eller trævejen, der er markeret med en brun signatur. Gravene fremstår typisk både ved en nedgravning og spor efter selve trækisten.

Illustration:
Nordjyske Museer

af gravene indeholdt værdifulde genstande i form af sølvperler, træskrin og guld- og sølvtråde fra klædedragter.

Den særlige grav

Én grav på gravpladsen skilte sig som tidligere nævnt markant ud fra de andre grave. Ved første øjekast fremstår det som en velstående kvinde, der er blevet gravlagt i en vognfading med traditionelt udstyr som træskrin og tekstilredskaber. Ved et nærmere gennemsyn er der imidlertid en række usædvanlige genstande i graven, som antyder, at det ikke er en helt almindelig kvinde, der blev gravlagt her. Mest iøjnefaldende er en koncentration af frø fra planten bulmeurt. De lå på gravens bund, men de har nok oprindeligt været opbevaret i en lille læderpung. Bulmeurt er giftig, men man ved, at de kan have været brugt som lægemiddel mod visse sygdomme langt tilbage i tiden. Frøene kan dog også fremkalde hallucinationer og euforiske tilstande, hvis de bliver anvendt på en særlig måde.

I graven var også rester af andre genstande, der normalt tilskrives vølver – blandt andet en stav af metal. Vølvestaven fra graven ved Fyrkat var desværre dårligt bevaret, men i forbindelse med etableringen af en ny udstilling på Vikingemuseet Fyrkat i 2024, er staven blevet rekonstrueret. Funktionen af vølvestavene er blandt arkæologer meget omdiskuteret og omgærdet af mystik. Var staven en slags kendetegn eller tryllestav for vølver eller blot simple redskaber? Graven indeholdt også en næsten mandslang træstav, hvor der i den tykke ende har siddet en endeknop af kobber. Træstaven kan have været et statussymbol for vølven.

Frø af giftplanten bulmeurt fra vølvens grav.

Foto: Nordjyske Museer.

Arkæologerne fandt også smykker i graven, som er mere eksotiske end kostbare. Flere af smykkerne er unikke i en dansk kontekst og har nærmeste paralleller i Østersøområdet eller i Rusland. I fodenden i graven lå der blandt andet to tåringer af sølv.

Stoleformet amulet – det såkaldte hjald udformet som et hængesmykke. Diameteren er 1,3 cm. Foto: Nordjyske Museer.

Dertil kommer et sølvhængesmykke med svanefodformede vedhæng samt en lille stoleformet amulet, der også er af sølv. Amuletten symboliserer vølvens højsæde, "hjaldet", hvor vølven sad under sine seancer. Endelig skal et slidt gotlandsk dåseformet spænde, der indeholdt en belægning af blyhvidt, fremhæves. Blyhvidtet i beholderen er enten opstået ved den naturlige nedbrydning af metallerne i spændet, der har ligget i jorden i 1000 år, eller også har det været et lægemiddel eller en salve, som var beregnet til at male sig i ansigtet med – altså en slags makeup, der måske blev brugt ved særlige lejligheder.

Af andre særligt interessante fund i graven er resterne af vølvens tøj. Meget tyder på, at hun bar en ekstraordinær dragt i blå stof, der var fodlang og udsmykket med rød tråd. Rundt om halsudskæringen sad vævede bånd med en brokade af sølvtråd. Forsiden var udsmykket med sølv- og guldtråde, og hendes læderfodtøj var dekoreret med guldtråde. Ligesom selve gravlæggelsen og gravgaverne tyder dragten på, at graven indeholdt en person af høj status med adgang til kostbare tekstiler og skind.

Kongens rådgiver

I perioden 970 til 980 anlagde Harald Blåtand fem ringborge i Danmark herunder Fyrkat. De blev anlagt som monumentale strategiske byggerier i en tid med politisk ustabilitet. Ifølge den store runesten i Jelling var det ligeledes Harald Blåtand, som kristnede danerne og vandt sig hele Danmark og Norge. Vi ved ikke præcist, hvornår Fyrkatvølven blev gravlagt, men det er oplagt at se hende som kongens rådgiver i en brydningstid, hvor kristendommen vandt indpas og eksisterede side om side med den oldnordiske tro. I forbindelse med nyere udgravninger ved en af de andre ringborge, Borgring nær Køge, fremkom et fragment af decorationen til et gotlandsk dåseformet spænde. Fragmentet stammer sandsynligvis fra det føromtalt dåseformede spænde, der blev fundet i Fyrkatvølvens grav. Måske har hun besøgt flere af landets ringborge i følge med kongen som hans rådgiver?

Her ses en 3D-gengivelse af vølvens stav. Oversat fra oldnordisk betyder volve "den som bærer stav". Foto: Kumulus.

Det gotlandske dåsefor-
mede spænde fra Fyrkat,
hvorfra et sandsynligt
fragment blev fundet på
ringborgen Borgring
på Sjælland.

Foto: Arnold Mikkelsen,
Nationalmuseet.

Vikingerens verdensbillede

Naturen spillede en stor rolle for vikingerne, der troede, at verden var befolket af overnaturlige væsner. Helligsteder kunne findes ved træer, lunde, vandløb osv., og her ofrede man som værn mod onde ånder eller for at opnå forskellige ting.

I centrum af vikingerens verdensbillede stod verdenstræet Yggdrasil. Rundt om Yggdrasil lå der ni verdener, som var befolket af mytologiske figurer. I Jotunheim ved verdens ende boede jætterne, og i Asgård boede guderne. Guderne og jætterne var i en evig kamp mod hinanden, og menneskene ønskede gudernes gunst som værn mod jætterne. Under Yggdrasil boede nornerne. De var skæbnegudinder, der bestemte over menneskenes livsforløb.

Det var i denne verden, at vikingerne forsøgte at sikre sig lykke, og et middel til dette var netop vølverne. For vikingerne var de en slags troldkvinde, der besad magiske evner og kunne rejse imellem de forskellige verdener og ved hjælp af magi (sejd) opnå viden, som almindelige mennesker ikke havde.

Vølverne i sagaerne

De arkæologiske kilder fortæller os ikke meget om vølvernes præcise gøre og laden – her må vi ty til andre kilder, selvom tolkningerne er behæftet med en vis usikkerhed. Et eksempel på en sådan kilde er Erik den Rødes Saga, der blev nedskrevet i 1200-tallet. Her hører vi om spåkonen Torbjørg, kaldet Lillevølv, der besøger bonden Torkel i en bygd i Grønland for at spå om, hvad det næste år vil bringe. Vi får også fortalt, at hun bar en blå snørekappe, havde lodne kalveskindssko på, og at hun bar en stav pyntet med messing og havde en stor pung med tryllemidler.

Parallellerne til Fyrkatvølven er oplagte, når man ser på indholdet i graven ved Fyrkat.

Da Lillevølv skulle sejde, fortæller sagaen, at hun satte sig på hjaldet (i højstolen), mens gårdens kvinder slog ring om hende og sang en særlig tryllesang for at få hjælpeånderne frem. Bagefter spæde hun om bedre tider for bonden Torkel og folkene på gården, hvilket måske ikke var så overraskende en spådom for en vølv, der gerne ville tages godt imod, hvor hun end kom frem. Indholdet i sagaerne kan naturligvis ikke overføres direkte til personer og begivenheder, der ligger flere hundrede år tilbage i tid, men de må nok ses som et lille ekko af den praksis, som engang eksisterede.

Ifølge sagaerne kunne vølver også vende krigslykken, nedkalde forbandelser og meget andet godt. Og hvilken konge – i særdeleshed en ambitiøs og foretagsom konge som Harald Blåtand – kunne ikke tænke sig at have en sådan magtfuld person i sit sold? Hvorfor Fyrkatvølven endte sine dage på Fyrkat på ringborgens gravplads, hvordan hun døde, hvor hun oprindeligt kom fra, og hvad hendes relationer til Harald Blåtand var, kan vi kun gisne om.

Vølvens tilstedeværelse på Fyrkat rejser således næsten flere spørgsmål, end vi kan finde svar.